

Udvari Beáta

Az Európai Unió nemzetközi fejlesztési politikájának
értékelése: a kereskedelempolitikai eszközök adta
lehetőségek

Doktori értekezés tézisei

2012

Szegedi Tudományegyetem
Gazdaságtudományi Kar
Közgazdaságtudományi Doktori Iskola

Udvari Beáta

**Az Európai Unió nemzetközi fejlesztési politikájának
értékelése: a kereskedelempolitikai eszközök adta lehetőségek**

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. Farkas Beáta

Intézetvezető egyetemi docens

SZTE Gazdaságtudományi Kar

Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete

Szeged, 2012

Tartalomjegyzék

1. A témaválasztás indoklása.....	2
2. A kutatás célkitűzései.....	4
3. Az értekezés felépítése.....	5
4. Az értekezés módszertana.....	7
4.1. A Loméi Egyezmények hatásainak elemzése.....	7
4.2. Az Aid for Trade elemzése.....	10
5. Az eredmények összegzése.....	13
A téziszfűzet hivatkozásai.....	20
A disszertáció témaköréhez kapcsolódó publikációk.....	21

1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

A 21. században számos, a nemzeti határokon átívelő és nemzetközi összefogást igénylő ún. globális probléma vár megoldásra (Simai 2008, UN 2011), azonban ezek közül több a fejlődő országok gazdasági (és társadalmi, politikai, intézményi) elmaradottságához köthető. Ebből kifolyólag napjainkban rendkívül fontos és megoldásra váró kérdés a fejlődő országok elmaradott gazdasági helyzetének javítása, gazdasági (és társadalmi) fejlődés elérése. Egyrészt erkölcsileg elfogadhatatlan az, hogy a fejlődő országok népességének nagy részét érinti a – szélsőségesnek is nevezhető – szegénység (a napi 1-2 dollárnál kevesebből élők), a mindennapos éhezés, és jelentősek a társadalmi különbségek. Másrészt a nemzetközi közösséget is érintő problémáról van szó: a globalizáció, a felgyorsult liberalizáció, a nemzeti határok fokozatos eltűnése, a migráció, az egyre fenyegetőbb nemzetközi terrorizmus, a járványveszély, a környezetszennyezés és a kimerülő erőforrások nem hatékony felhasználása miatt ma már – tág értelemben vett – biztonsági kérdés a fejlődő országok gazdasági lehetőségeinek, akadályainak kutatása. Ennek eredményeként a *fejlesztés, a fejlesztési együttműködés, illetve a segélyezés* is hangsúlyossá vált a nemzetközi kapcsolatokban.

Az 1950-60-as évektől kezdődően *egyre több nemzetközi szervezet jött létre, melyek a fejlődő országok hátrányos helyzetének felszámolását tűzték ki célul*, bár fejlesztési törekvéseiket a különböző fejlődés-gazdaságtani elméletek jelentősen befolyásolták. A növekvő források ellenére a külső beavatkozások, a fejlesztési együttműködés hatékonysága megkérdőjelezhető: 60 év alatt egyedül csak a Világbank több, mint 2,3 billió dollár¹ fejlesztési támogatást juttatott a fejlődő országokba, a szegénység azonban még mindig jelentős mértékű probléma ezekben az országokban (Weller és Yi-Chong 2009).

Napjainkban a segélyek, kedvezményes hitelek, egyéb programokhoz kötött pénzügyi támogatások mellett egyre inkább terjed az az alapvetően (neo)klasszikus felfogás, hogy *a nemzetközi kereskedelemben való részvétel hozzájárulhat a gazdasági fejlődéshez, valamint a szegénység csökkenéséhez* (Dollar és Kraay 2003, Hallaert és Munro 2009). Ennek hangzatos jelszava a „Trade not aid”, azaz kereskedj, ne segélyezz (UNCTAD 2008). A nemzetközi szervezetek és a nemzetközi közösség részéről egyre több jel utal arra, hogy elfogadják ezt a tézist, mely arra enged következtetni, hogy a hagyományos finanszírozási források mellett a nemzetközi kereskedelemben való részvétel elősegítése is a fejlesztési eszközök között jelenik meg. Mindemellett még mindig releváns kérdés, hogy a fejlődő országoknak milyen mértékben kell megnyitniuk gazdaságukat a fejlődés érdekében (Hout 1996). Ebből kifolyólag

¹ A világ 2009. évi GDP-jének közel 4 százaléka, Magyarország 2009. évi GDP-jének közel 18-szorosa.

a doktori értekezés a nemzetközi kereskedelemben való részvétel és a gazdasági fejlődés közötti kapcsolat vizsgálatára helyezi a hangsúlyt, azt elemezve, hogy a nemzetközi kereskedelemben való részvétel erősítése elfogadható-e fejlesztési eszközként.

A vizsgálandó téma relevanciáját és aktualitását több tényező is igazolja. Egyrészt a globalizáció a kereskedelmi liberalizációt segíti elő (és fordítva), ugyanakkor sürgeti is annak megvalósulását. Ettől a folyamattól nem függetlenül a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) keretében zajló liberalizációs folyamat szintén a nemzetközi munkamegosztásban való részvételt „kényszeríti” rá az országokra. Továbbá a WTO-nak ma már 153 ország a tagja, így az egyre több területre kiterjedő liberalizáció már szinte megkerülhetetlen. Valamint az 1990-es évek eleje óta jelentős mértékű növekedés tapasztalható az országok közötti regionális megállapodások számában (már több mint 300 egyezmény létezik), melyek középpontjában a szerződő felek közötti kereskedelmi preferenciák biztosítása, illetve a szabad kereskedelem megvalósítása áll (WTO 2011). Emellett egyre több, nemzetközi szervezetek által kiadott hivatalos dokumentumban jelenik meg a *nemzetközi kereskedelem mint fejlesztési eszköz* koncepciója (lásd például UN 2000, UN 2003, UNCTAD 2005). Ezek következtében talán, de a minél hatékonyabb részvétel elérése és fenntartása érdekében – és az „önmagában is működik” felfogás helyett – a koncentráltabb („témaorientált”) segélyezés is elkezdődött az Aid for Trade nemzetközi kezdeményezés keretein belül, így a *Trade, not aid* helyett ma már inkább az *Aid for Trade* felfogás került előtérbe (Huchet-Bourdon et al 2009). Viszont a kettő nem választható el élesen egymástól, hiszen mindkettő célja a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel erősítése.

Korábban az exportösztönzés stratégiáját, a kereskedelem és a gazdasági növekedés közötti kapcsolatot már több szempontból vizsgálták, viszont a kutatások mellőzték a külső beavatkozások lehetséges hatásainak elemzését. Mindezek alapján *a dolgozat elsődlegesen az Európai Unió nemzetközi fejlesztési politikáját értékeli a kereskedelempolitikai eszközök eredményességén keresztül.* E választást több tényező is indokolja. Egyrészt az Európai Unió (mint a világ legnagyobb donorszervezete) nemzetközi fejlesztési politikája eredményességének elemzése, statisztikai vizsgálata háttérbe szorul (Arts és Dickson 2004). Emellett az EU már régóta biztosít kereskedelmi preferenciákat a fejlődő országoknak, többnek viszonyosság nélküli kedvezményeket garantált hosszú időn át. Ennek alapja az 1975-ben indult és 2000-ben lejárt Loméi Egyezmények, melyeket az afrikai, karibi, csendes-óceáni (ACP) országokkal kötöttek az EU-tagországok. A négy Loméi Egyezmény szerződéses formában biztosított szabad piacra lépést az aláíró ACP-országok számára az európai

piacokra. A kereskedelmi kedvezmények mellett az alábbi területeket érintették az egyezmények: ipari együttműködés, modernizáció, technológiai együttműködés, az exportbevételek csökkenésének kompenzálására kialakított gazdaságstabilizációs támogatások, valamint szabad tőkeáramlás. Következésképpen, az európai fejlesztési politika részeként lehet a Loméi Egyezményekre és az általuk biztosított preferenciákra tekinteni. Továbbá, az EU régóta és állandó jelleggel, szerződéses formában biztosított kedvezmények lehetővé teszik a hosszú távú vizsgálatot. A vizsgálat aktualitását jelzi, hogy a Loméi Egyezmények után egy új kereskedelmi (és fejlesztési) egyezmény lépett életbe: Cotonou-i Egyezmény, valamint tárgyalás alatt állnak a Gazdasági Partnerségi Megállapodások, valamint az, hogy *az európai uniós dokumentumokban az ezredforduló óta nyíltan megjelenik a nemzetközi kereskedelem fejlesztéspolitikai szerepe*, és követi a nemzetközi közösség kezdeményezését azzal, hogy saját Aid for Trade stratégiát fogadott el.

2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

A fentiek alapján *a doktori értekezés célja annak vizsgálata, hogy az Európai Unió fejlesztési politikája a kereskedelempolitikai eszközök tekintetében milyen mértékben tekinthető eredményesnek: a nemzetközi kereskedelemben való részvétel és a gazdasági növekedés, fejlődés közötti kapcsolat meglétének feltételezése esetében mennyire eredményes az EU ezen tevékenysége. Az eredményességet a fejlődő országok szemszögéből vizsgálom, és azt elemzem, hogy az EU-val a legszorosabb kapcsolatban álló országok hogyan teljesítettek és teljesítenek azon fejlődő országokhoz képest, amelyek az EU-tól kevesebb kereskedelmi preferenciában részesültek.*

Az európai fejlesztési politikai tevékenység minél átfogóbb értékelése érdekében a múlt és a jelen (jövő) vizsgálata egyaránt megtörténik. A múltbeli tevékenység elemzése a Loméi Egyezmények és azok eredményessége alapján valósul meg, míg a jelen (esetlegesen a jövő) lehetséges irányvonalait az Aid for Trade elemzése során kapott eredmények biztosítják, hiszen ez adhat magyarázatot arra, hogy az Aid for Trade mennyiben jelenthet további fejlődési lehetőséget a Loméi Egyezményekhez képest. E kérdésekhez kötődik két, eltérő módszerrel alapuló empirikus vizsgálat, melyek során az alábbi, az elméleti áttekintés során leszűrt konzekvenciák alapján megfogalmazott hipotéziseket vizsgálom:

Hipotézis 1: Az ACP-országoknak a Loméi Egyezmények beavatkozási területeihez köthető gazdasági teljesítménye a Lomé-rendszert követően kedvezőbb

az egyezményeket alá nem író fejlődő országok gazdasági teljesítményéhez képest.

Hipotézis 2: A Loméi Egyezmények beavatkozási területei alapján meghatározott gazdasági indikátorok figyelembe vételével a heterogén ACP-országok több, egymástól jól elkülöníthető, homogén csoportra bonthatóak.

Hipotézis 3: Az Aid for Trade céljai és beavatkozási területei alapján illeszkedik az Európai Unió fejlesztési politikájába, és az egyéb fejlesztéspolitikai eszközök hatékonyságának javításához hozzájárul.

Hipotézis 4: Az ACP-országok több Aid for Trade-támogatásban részesülnek, mint a csoporton kívüli fejlődő országok, és a támogatások kereskedelembővítő hatása az ACP-országok körében nagyobb, mint az ACP-csoporton kívüli országokban.

Hipotézis 5: Az EU fejlesztési céllal használt kereskedelempolitikai eszközei hozzájárulnak az ACP-országok gazdasági fejlődéséhez.

3. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

A doktori értekezés szerkezete a téma megközelítése alapján két nagyobb részre tagolható, melyek két-két fejezetet tartalmaznak. Az első nagyobb rész (2. és 3. fejezet) elméleti síkon közelíti meg a feldolgozott és kutatott témát, míg a második blokk (4. és 5. fejezet) mindezt – az elméleti fejtegetés tanulságait felhasználva – konkrét példán, az Európai Unió gyakorlatán keresztül vizsgálja. A kifejtés az alábbi logika szerint történik. A *második fejezetben* a dolgozatban használt fogalmakat és az azok megértéséhez szükséges elméleti koncepciókat mutatom be. Az értekezés központi elemét a fejlődő országok gazdaságának (empirikus) vizsgálata képezi, így elengedhetetlen ezen országok körének egyértelmű meghatározása, valamint az elmaradottságuk mögött meghúzódó tényezők ismertetése a fejlődés-gazdaságtani alapok bemutatásával.

A dolgozat *harmadik fejezetében* részletezem a nemzetközi segélyezés és a nemzetközi kereskedelem gazdasági fejlődésben betöltött szerepét. Mivel az Aid for Trade a fejlődő országok kínálatoldali kapacitásának fejlesztését célzó pénzügyi támogatás, így a fejlesztési segélyezés témaköre nem kerülhető meg. Ennek keretében kitérek a nemzetközi fejlesztési együttműködés legfőbb dilemmáira, alacsony hatékonyságának (legnyilvánvalóbb) okaira, valamint elemzem, hogy milyen körülmények között lehet hatékony. Ezek után a nemzetközi kereskedelem és annak fejlesztésieszköz-szerepét mutatom be. A fejezet első

része az exportösztönzés és importhelyettesítés stratégiáját részletezi: mindkettő célja a gazdasági fejlődés elindítása a nemzetközi kereskedelemben való részvétel ösztönzése, valamint az importhelyettesítés esetén annak korlátozása révén. A nemzetközi kereskedelemben való részvétel és a gazdasági növekedés, illetve gazdasági fejlődés közötti kapcsolatot elemző nemzetközi szakirodalom áttekintése során célom, hogy megállapítsam: milyen körülmények között játszhat kiemelkedő szerepet a nemzetközi kereskedelemben való részvétel, és így az empirikus vizsgálatunk helyes alapokra épüljön. A fejezet utolsó részében pedig a 2005-ben útjára indított Aid for Trade kezdeményezés tartalmát és nemzetközi megítélését ismertetem. Az új, koncentrált segélyezés célja a fejlődő országok világgazdasági integrálása és exportjuk növekedésének elérése a kínálatoldali kapacitás fejlesztése révén. A nemzetközi segélyezéssel ellentétben a nemzetközi szakirodalom optimistán közelíti meg az Aid for Trade lehetséges kereskedelem bővítő és költségcsökkentő hatásait.

E két, alapvetően elméleti megközelítésű fejezet után a kutatás során leszűrt tanulságokat az Európai Unió fejlesztési politikáján keresztül vizsgálom. Az EU tevékenységét két részre bontom annak alapján, hogy az adott időszakban a viszonyosság nélküli vagy a kölcsönös kereskedelmi kedvezmények domináltak-e. Így az értekezés *negyedik fejezete* az Európai Unió fejlesztési politikáját az ezredfordulóig értékeli: ekkor a viszonyosság nélküli kedvezmények voltak a dominánsak. Az EU-s fejlesztési politika pénzügyi és kereskedelempolitikai eszközei mellett kitérik a preferencia-piramisra: az EU a legmélyebb kapcsolatot az afrikai, karibi, csendes-óceáni (ACP) országokkal alakította ki. Ennek alapját a Loméi Egyezmények jelentik, így kitérek a fejezetben az egyezmények hatásmechanizmusára és az eddig feltárt eredményeire. A kutatás során feldolgozott szakirodalom gyengeségének tartom, hogy többnyire kevés statisztikával alátámasztva mond – alapvetően negatív – véleményt az egyezmények (kereskedelmi) hatásairól. Úgy vélem, az egyezmények a szimpla kereskedelmi egyezményeken túlmutatnak, így saját empirikus vizsgálatot végeztem, ami szintén a dolgozat ezen fejezetében jelenik meg. A Loméi Egyezmények lehetséges gazdasági (azaz nem csak kereskedelmi) hatásait többváltozós statisztikai módszerekkel elemzem: klaszterelemzéssel vizsgálom meg a mintába került 79 fejlődő ország relatív helyzetét és annak változását a Loméi Egyezményeket megelőző és követő időszakok között. A fejezet végén kitérek a vizsgálat eredményei mögött meghúzódó tényezőkre, melyek az EU-s fejlesztési politika gyengeségei lehetnek, és további fejlődést rejtenek magukban.

A dolgozat záró, ötödik fejezete az EU-s fejlesztési politika ezredforduló óta kialakult jellemzőit mutatja be: a kölcsönösségen alapuló kapcsolat a domináns. Kitérek a legújabb egyezményekre (Cotonou-i Partnerségi Egyezmény, Gazdasági Partnerségi Megállapodások), valamint részletezem, hogy az Aid for Trade milyen szerepet tölt be az Európai Unió fejlesztési politikájában, és mennyiben járulhat hozzá hatékonyságának javításához. Az elméleti fejtegetések mellett empirikus vizsgálattal tesztelem az Aid for Trade kereskedelemgeneráló hatását. Gravitációs modellel vizsgálom meg azt, hogy az Aid for Trade és annak részterületeire (gazdasági infrastruktúra, termelő kapacitás fejlesztése, kereskedelempolitika és szabályozás) érkező támogatások mennyiben járulnak hozzá az EU és a fejlődő országok, illetve az EU és az ACP-, valamint az EU és a nem ACP-országok közötti kereskedelem bővüléséhez. Az Aid for Trade nem kötött segélyként működik (elvileg), hanem a kereskedelemmel összefüggő, tágran értelmezett intézményrendszer fejlesztésére koncentrál. Mivel az Aid for Trade a Gazdasági Partnerségi Megállapodások végrehajtásához jelent segítséget, ezek pedig az EU-s fejlesztési politika eszközei, így lényegében a közösségi fejlesztési politika lehetőségei is felmérhetőek.

4. AZ ÉRTEKEZÉS MÓDSZERTANA

Annak érdekében, hogy a kutatás célja megvalósuljon, az elméleti áttekintés során levont tanulságok figyelembe vételével az értekezésben kettő, eltérő módszertani alappal rendelkező empirikus vizsgálatot végeztem el. Az egyik klaszterelemzéssel vizsgálja az ACP és nem ACP-országok relatív helyzetét, illetve annak változását a Loméi Egyezmények tekintetében. Ezzel az EU-s fejlesztési politika ezredforduló előtti eredményességére kapunk választ. A második empirikus elemzés gravitációs modellel elemzi az Aid for Trade kereskedelebővítő hatásait.

4.1. A Loméi Egyezmények hatásainak elemzése

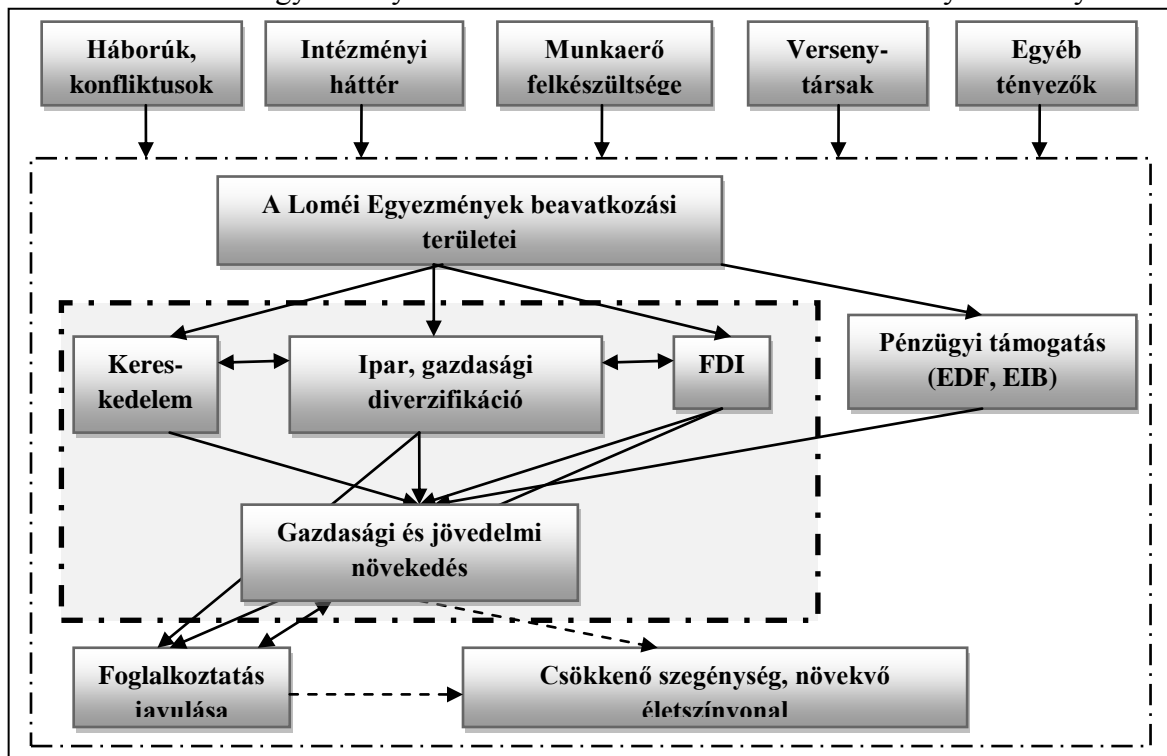
A disszertációban a Loméi Egyezmények eredményeinek értékelése kétféle összehasonlításban történik meg. Egyrészt az egyezményeket aláíró, illetve a nem aláíró országok egymáshoz viszonyított helyzetét vizsgálom, másrészt pedig a Loméi Egyezményeket megelőző és követő időszakok eredményeit vetem össze.

Az indikátorok és országok kiválasztása

Az empirikus elemzés alapját jelentő országok és indikátorok kiválasztása hosszú folyamat eredményeként és számos tényező átgondolásával jött létre. Az empirikus elemzéshez szükséges mutatók és országok kiválasztása során két dolgot vettem figyelembe: elsődlegesen a Loméi Egyezmények beavatkozási területeire és az európai fejlesztési politika céljaira koncentráltam, másodlagosan pedig néhány releváns szakirodalomból ismert indikátort gondoltam át. Az irodalmi áttekintés során a Loméi Egyezmények empirikus vizsgálatával foglalkozó tanulmányok mellett figyelembe vettem néhány, más jellegű cikket is: a gazdasági növekedés, a fejlődés és a kereskedelem összefüggéseit vizsgáló, a gazdasági diverzifikációt számszerűsíteni próbáló, valamint a versenyképesség elemzésével foglalkozó kutatásokat is.

Továbbá, a Loméi Egyezmények eredményességét több tényező is befolyásolhatta (1. ábra). E tényezőket proxy mutatókkal lehetne számszerűsíteni, viszont fő célom az adott körülmények között bekövetkező változások kimutatása, így kizárólag az ábrán szereplő „mag” területtel foglalkoztunk. Az ún. befolyásoló tényezőket (kiemelten: háborúk, intézményi háttér) az egyes csoportok jellemzésére használtam, de a csoportképzés folyamatába nem vontam be.

1. ábra A Loméi Egyezmények elméleti hatásmechanizmusa és a befolyásoló tényezők

Forrás: saját szerkesztés

Mivel a célom a Loméi Egyezmények *közvetlen* hatásainak elemzése, így nem vontam be társadalmi jellegű indikátorokat (például szegénység), valamint néhány – más empirikus elemzésben megjelenő – makrogazdasági mutatót szintén kihagytam (például az árfolyam változását, az inflációt, az adósságállományt). Azon indikátorokat, ahol az adatok nem voltak elérhetők az 1970-es évekre vonatkozóan, de az elemzés szempontjából fontosak, igyekeztem megközelítő (ún. proxy) mutatókkal helyettesíteni. A szelekció után összesen 14 – *kizárólag gazdasági jellegű – mutatót* határoztam meg: ezek lefedik az EU és a fejlődő országok közötti kereskedelem alakulását, a nyitottság alakulását, a külföldi tőkebefektetéseket, a gazdasági diverzifikációt és az ipari együttműködést leíró változókat, valamint a fejlettségi szintet.

Az elemzéséhez szükséges adatokat az 1970–1975, valamint a 2000–2005 közötti évekre gyűjtöttem össze. Az esetleges kiugró (outlier), illetve extrém értékek elkerülése érdekében ezekre az évekre *átlagokat határoztam meg*. A klaszterek kialakításához nem, de azok későbbi értékeléséhez, jellemzéséhez kétféle, az intézményi minőséget megközelítő komplex mutatót is figyelembe vettem. Az egyik a *Freedom House* által évente közzétett *politikai jogok és polgári szabadság (political and civil freedom)*, a másik a *Heritage Foundation* és a *Wall Street Journal* által közösen számított – és a politikai szabadság vizsgálatán túlmutató – *gazdasági szabadság indexe (index of economic freedom)*. Ez utóbbi többek között az üzleti, fiskális, kereskedelmi, monetáris, befektetési szabadságokat, valamint a korrupciót veszi számba. Valamint a *háborús évek száma* változóval a konfliktusokat is figyelembe vettem.

Az elemzésbe bevonandó országok körének meghatározása során a fejlődő országok jelentették a kiindulási alapot. Feltételezve azt, hogy az ACP-országoknak a Loméi Egyezmények többletkezdményei alapján a gazdasági eredményeiket tekintve látványosan el kellene különülniük más fejlődő országtól, az empirikus vizsgálatba az ACP-blokkon kívüli országokat is bevontam. Következésképpen, az ACP-országok relatív helyzetét vizsgálom a többi országhoz képest. Mivel néhány esetben a gazdasági adatok nem voltak elérhetőek, így *79 országra szűkült a vizsgálat mintája*, melyek közül 48 ország az ACP-blokkba tartozik, a többi 31 állam ACP-n kívüli ország.

A klaszterelemzés logikája

Feltételezésem szerint azzal, hogy a Loméi Egyezmények hosszú távon jelentős kedvezményeket biztosítottak az aláíró ACP-országoknak, ezekben az országokban (gazdasági) fejlődést kellene tapasztalni a Lomé-rendszer lejáta után a rendszer előtti

időszakhoz képest. Ebből következően *a két vizsgált időszak* a Loméi Egyezményeket megelőző (1970–1975), illetve az azt követő időszak (2000–2005), az egyes egyezményeket megelőző és követő időszakok vizsgálatával nem foglalkoztam. A két időszak összehasonlítása *klaszterelemzéssel* történt. Mivel nem volt előzetes ismeretem az ideális klaszterszámra, így mindkét időszak vizsgálata során hierarchikus és nem hierarchikus elemzési módszert használtam. A *hierarchikus klaszterelemzés* (Ward-módszerrel) jelentette a kiindulópontot, az elemzés bizonytalan eredményei² miatt a lehetséges eseteket a *K-közép klaszteranalízissel* ellenőriztem. A változók közötti multikollinearitás torzító hatását főkomponens-analízissel kezeltem: a változók sűritésével 4 faktorról (gazdasági struktúra, az EU-függőség, szerep az EU-ban, illetve külgazdasági teljesítmény) és 3 változóval (külkereskedelmi mérleg, ipari hozzáadott érték, mezőgazdasági termelékenység) számoltam.

Az egyezmények előtti időszak klaszterei azt mutatják, hogy az ACP-, illetve a nem ACP-országok hogyan helyezkednek el egymáshoz képest anélkül, hogy bármelyikük is részesült volna valamilyen nagyobb, kiugró támogatásban. Ebből következően *az egyezményeket megelőző időszak klaszterei mutatják a vizsgálatba bevont országok relatív helyzetét a beavatkozást megelőzően*. Ezt a helyzetet összehasonlítva az egyezményeket követő időszakokkal képet kaphatunk a Loméi Egyezmények eredményeiről és hatásairól a vizsgált indikátorok vonatkozásában a bevont országok gazdaságára nézve. Ugyanis *az egyezményeket követő időszak klaszterei már az egyezmények hatásait is tartalmazzák*, és feltételeztem, hogy azok pozitív hatással bírtak az aláíró országok gazdasági eredményeire, így a klaszterek között változásnak kellett történnie. A legmegbízhatóbb eredmények érdekében *a két időszak kétféle szempontú összehasonlítását végeztem el*: egyrészt a Lomérendszer tagjainak számító ACP-országok eredményeit mindkét időszakban összevettem a Loméi Egyezményeken kívüli országok teljesítményével; másrészt megfigyeltem a két időszak között végbement változásokat is. Azaz az elemzés során két dolgot vettem össze: figyelmet szenteltem *a klaszterek változó jelentéseire*, valamint elemeztem a *klasztertagság változását* is.

4.2. Az Aid for Trade elemzése

Az Aid for Trade kezdeményezés a fejlődő országok exportbővítését tekinti céljának a kínálatoldali kapacitás (lényegében: infrastruktúra és intézmények) fejlesztése révén. Mivel 2005 végén indították útjára, így az Európai Unió ezredforduló utáni tevékenységének

² Mindkét időszak esetében 4-6 klaszter tűnt ideálisnak.

elemzését teszi lehetővé. Az Európai Unióból érkező Aid for Trade mérésére, elemzésre korábban nem történt még kísérlet, így mind a támogatások nagyságának meghatározása, mind a donorok és a fogadó országok körének lefektetése több kérdést is felvetett.

Az Aid for Trade mérése. A recipiensek és a donorok kiválasztása

Az Aid for Trade mint pénzügyi támogatás összegének meghatározásához az OECD ajánlásait vettem figyelembe. E szerint az Aid for Trade területei három kategória alapján megtalálhatók az OECD adatbázisában: *gazdasági infrastruktúra, termelő kapacitás kiépítése*, valamint *kereskedelempolitika és szabályozás*. A kereskedelemmel összefüggő alkalmazkodási támogatásokra vonatkozóan nincs külön adat, így ezt – a fellelhető empirikus szakirodalmakhoz hasonlóan – az elemzésemből kihagytam.

A recipiens országok kiválasztása során célom volt, hogy a Loméi Egyezményekhez kötődő klaszterelemzés országai közül a lehető legtöbbet bevonjam az Aid for Trade hatásainak elemzésébe is. Végül 85-öt sikerült bevonni az elérhető adatok alapján (az előző vizsgálattal 75 százalékos átfedést biztosítva), melyek közül 43 ország tartozik az ACP országok csoportjába, illetve 34 legkevésbé fejlett ország szerepel a mintában, melyek közül 27 egyben ACP-ország is. A *donorországok az EU régi tagállamaiból* (EU-15) kerültek ki, hiszen egyrészt kizárólag ezen országokra volt elérhető adat az OECD adatbázisában, másrészt az új tagállamok nem folytatnak jelentős mértékű segélyezést, különösen nem a távolabb elhelyezkedő fejlődő országok irányába. Így az európai Aid for Trade-tevékenység elemzését az EU-15 aggregált tevékenységére alapozom.

Az elemzés módszertana: a gravitációs modell

Az Aid for Trade hatásait az ún. gravitációs modell segítségével elemzem. A gravitációs modell alkalmas egy adott ország potenciális külkereskedelmének megbecsülésére (Gács 2007), és lehetőséget biztosít arra, hogy megállapítsuk: két ország/térség között a tényleges kereskedelem meghaladja-e vagy alulmúlja-e a modell alapján becsült kereskedelmet (Carey et al 2007). A becsült kereskedelem pedig a potenciális kereskedelem (kereskedelmi akadályok nélkül megvalósuló kereskedelem) és a kereskedelmet csökkentő faktorok (kereskedelem előtt álló akadályok) összegeként fogható fel (Wagner 2003). A modell ezáltal lehetővé teszi, hogy például a szabad kereskedelmi övezethez tartozást, a közös gyarmati múltat, a közös nyelvet, a piac nagyságát, vagy esetlegesen a szállítás költségét is figyelembe vegyük (Anderson 2001, Gács 2007).

A bilaterális kereskedelem főbb tényezőinek hatásain túl több faktort vettem számításba a gravitációs modell felállításánál, és több szempontból vizsgáltam meg a folyamatokat. Az alapmodellt először a teljes Aid for Trade támogatással és egyéb dummy változókkal egészítettem ki, is a független változók egy évvel késleltetett adatok (az alapidőszak: 2005-2010):

$$\ln TT_{i,eu} = \beta_0 + \beta_1 \ln(Y_i \times Y_{eu}) + \beta_2 \ln(Yc_i \times Yc_{eu}) + \beta_3 \ln Dist_{i,eu} + \beta_4 \ln AfT + \beta_4 T_{2006} + \beta_5 T_{2007} + \beta_6 T_{2008} + \beta_7 T_{2009} + \beta_8 T_{2010} + \beta_9 ACP + \beta_{10} Oil + \beta_{11} LDC + \varepsilon, \quad (1)$$

ahol a függő változó ($TT_{i,eu}$) az EU és a fejlődő országok közötti teljes kereskedelem. A független változókat illetően az $Y_i Y_{eu}$ az adott fejlődő ország (i), illetve az EU GDP-jének szorzata, Yc pedig hasonló kontextusban az egy főre jutó GDP szorzata. A $Dist_{i,eu}$ az adott fejlődő ország és az EU közötti távolság, az AfT az EU-ból i országba érkező teljes Aid for Trade támogatások nagyságát jelöli. A $T_{2006}, T_{2007}, T_{2008}, T_{2009}, T_{2010}$ a 2006 és 2010 év közötti éveket jelöli dummy változóval: 1 jelenti, ha az adott évről van szó, míg 0 ennek ellenkezője. A függvényyszerű kapcsolat elkerülése érdekében a 2006-os évet vettük bázisnak, így azt végig 0-val jelöltem. Az ACP, Oil, LDC pedig dummy változók, melyek rendre az ACP-, olajexportőr, legkevésbé fejlett országokat jelölik. A dummy változók esetében a *nulla* jelenti azt, hogy nem tartozik az adott csoportba, míg az 1 ennek ellenkezője. β_i a magyarázó változók együtthatója (koefficiense), az ε a hibtagot jelöli.

Annak megállapítása érdekében, hogy az Aid for Trade az ACP-országokban milyen hatással bír, az $AfT*ACP$ interakciót is szerepeltettem az egyenletben (2), kiegészítve a legkevésbé fejlett országokra vonatkozó ($AfT*LDC$), valamint az olajexportáló országokat jelölő ($AfT*Oil$) interakcióval is. Ezek azt mutatják meg, hogy ha egy adott ország valamelyik csoportba (ACP, LDC, olajexportőr) tartozik, akkor abban a csoportban az AfT-nek milyen kereskedelebővítő hatása van.

$$\ln TT_{i,eu} = \beta_0 + \beta_1 \ln(Y_i \times Y_{eu}) + \beta_2 \ln(Yc_i \times Yc_{eu}) + \beta_3 \ln Dist_{i,eu} + \beta_4 \ln AfT + \beta_4 T_{2006} + \beta_5 T_{2007} + \beta_6 T_{2008} + \beta_7 T_{2009} + \beta_8 T_{2010} + \beta_9 AfT * ACP + \beta_{10} AfT * Oil + \beta_{11} AfT * LDC + \varepsilon, \quad (2)$$

A teljes Aid for Trade támogatások hatásainak elemzése mellett az egyes AfT-területek vizsgálata is megtörtént. Ehhez az (1) egyenletet vettem alapul, viszont az AfT változó helyett

már a három AfT-részterület (gazdasági infrastruktúra – *Ecl*, termelő kapacitás – *BPC*, kereskedelempolitika – *TPR*) szerepel változóként:

$$\ln TT_{i,eu} = \beta_0 + \beta_1 \ln(Y_i \times Y_{eu}) + \beta_2 \ln(Yc_i \times Yc_{eu}) + \beta_3 \ln Dist_{i,eu} + \beta_4 \ln Ecl + \beta_5 \ln BPC + \beta_6 \ln TPR + \beta_7 T_{2006} + \beta_8 T_{2007} + \beta_9 T_{2008} + \beta_{10} T_{2009} + \beta_{11} T_{2010} + \beta_{12} ACP + \beta_{13} Oil + \beta_{14} LDC + \varepsilon. \quad (3)$$

Ezek alapján tehát a kidolgozott modelleket mind a teljes Aid for Trade támogatások, mind pedig a részterületeik hatásainak elemzésére felépítettük. A minél átfogóbb kép érdekében végül minden esetben elvégeztük a számításokat az ACP- és a nem-ACP-országokra külön.

5. AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE

A következőkben a dolgozat célja, a megfogalmazott hipotézisek és a kutatás eredményei alapján meghatározott öt tézist ismertetem.

Tézis 1: Az ACP-országok, de különösen az afrikai ACP-országok relatív helyzete a Loméi Egyezményekhez köthető gazdasági teljesítményük alapján nem kedvezőbb a Lomé-rendszert követő időszakban a többi mintabeli országhoz képest.

Az ezredforduló előtti időszakban az Európai Unió a Loméi Egyezményekkel mély kapcsolati rendszert alakított ki az ACP-országokkal. Az egyezmények a kereskedelmi kedvezményeken túl egyéb gazdasági preferenciákat, lehetőségeket is tartalmaztak. Ennek következtében az egyezmények hatásainak statisztikai úton történő vizsgálatát alkalmasnak tartottam. Az egyezményeket megelőző és követő időszakot jellemző gazdasági indikátorok átlagainak összehasonlítása a Wilcoxon-teszttel történt: ennek eredményei szerint az ACP-országok szignifikánsan jobb teljesítménnyel rendelkeznek a Loméi Egyezményeket követő időszakban, mint az azt megelőzőben, azonban a relatív pozíciójuk változását többváltozós statisztikai elemzéssel vizsgáltam meg.

A főkomponens-analízisre és klaszterelemzésre épülő többváltozós elemzés eredményei szerint a bevont 79 fejlődő ország mindkét időszakban öt klaszterbe rendezhető. A Loméi Egyezményeket megelőző időszakban az alábbi csoportok alakíthatók ki: *elmaradott és zárkózott országok*; *EU-függő de elmaradott*

országok; relative fejlett de zárt országok; relative fejlett, EU-érdekeltségű országok; önálló, fejlett és nyitott országok csoportja. A később ACP-csoport tagjaivá váló országok zöme (81 százalék) a két legfejletlenebb csoportba került (az afrikai országok körében ez az arány 87 százalék). A két csoport között annyi a különbség, hogy az egyik csoport már ebben az időszakban is szorosabb kapcsolatot ápolt az EU-val.

Az **egyezményeket követő időszak** már a Loméi Egyezmények adta lehetőségek kihasználását is tartalmazza. Ebben az időszakban is öt klaszterbe rendezhetők a bevont országok a vizsgált indikátorok alapján: *EU-függő de elmaradott országok elmaradott külgazdasági teljesítménnyel; EU-függő, elmaradott országok; független, relative fejlett országok; EU-érdekeltségű, relative fejlett, nyitott országok; fejlett és nyitott országok EU-érdekeltséggel*. Megállapítottuk, hogy az **ACP-országok több mint 62 százaléka** továbbra is a két, **legkedvezőtlenebb** gazdasági mutatókkal rendelkező csoportba került (és ezek 85 százaléka Afrikában található). Továbbá, az ezen klaszterekben található országok **79 százaléka már az első Loméi Egyezményt is aláírta**, azaz ezek az államok 25 éven keresztül élvezhették a kedvezményeket.

A két időszak eredményeit összevetve állítjuk, hogy a Loméi Egyezményeket megelőző és követő időszak figyelembe vételével a vizsgálatban szereplő országok közül 54 tudott egyértelműen változtatni a mintában elfoglalt relatív pozícióján, ezek közül 36 ország javított a helyzetén, 18 ország pedig rontott a relatív pozícióján – ez utóbbiak 89 százaléka ACP-ország. Az ACP-országok egynegyede került magasabb fejlettségi szintet jelölő klaszterbe a második időszakban az előző időszakhoz képest, míg háromnegyedük esetében kedvezőtlen változás (stagnálás vagy romlás) történt. A javulást mutató országok között nyolc olyan ACP-ország található, melyek legalább „két klaszternyi” fejlődést tudnak felmutatni. Összességében az ACP-csoporton kívüli országok tudtak javítani relatív helyzetükön.

Annak ellenére, hogy az ACP-országok Lomé-rendszert megelőző és követő gazdasági teljesítménye között szignifikáns különbség található (néhol pozitív változás, bár az EU szerepének csökkenése is látható), ezek nem tekinthetők olyan mértékűnek, hogy relatív pozíciójuk a többi mintabeli országhoz képest megváltozzon. Ebben szerepet játszhatott az is, ezen országok többségében (azaz

a két legfejletlenebb klaszterben) az intézményi háttér kedvezőtlenebb, mint a fejlettebb klaszterben lévők (ugyanakkor az ok-okozati összefüggéseket nem vizsgáltuk!). Összességében tehát *az ACP-országok relatív helyzete a Loméi Egyezmények adta lehetőségek ellenére nem javult* a mintában szereplő többi országhoz képest.

Tézis 2: Az ACP-országok több csoportra bonthatók: a Loméi Egyezményekhez köthető gazdasági teljesítményük alapján az afrikai ACP-országok a leggyengébben teljesítő országok, míg az EU-tól távolabb elhelyezkedő országok kedvezőbb eredménnyel rendelkeznek.

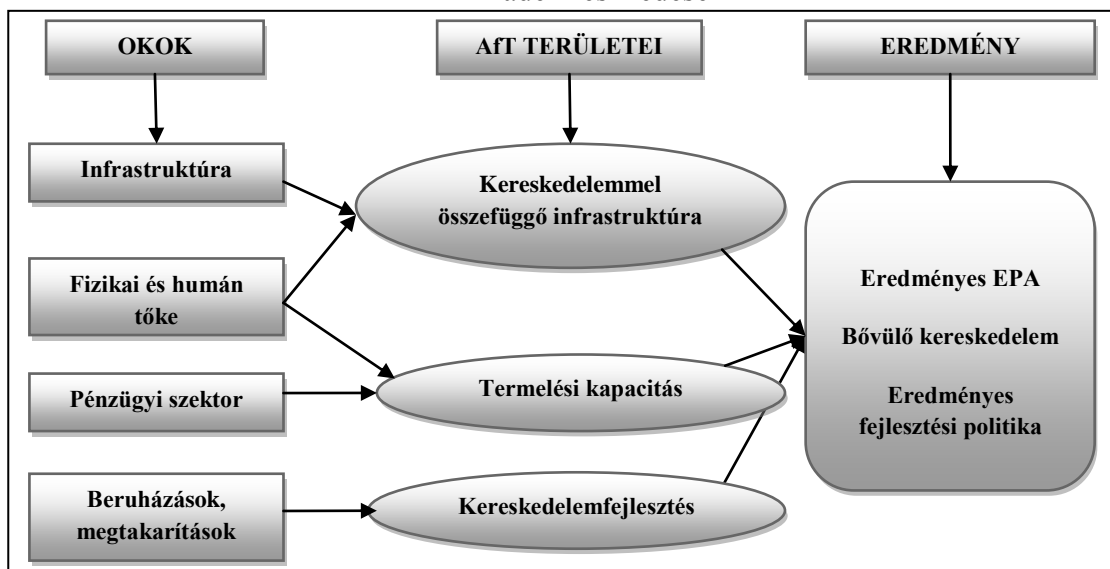
A Loméi Egyezmények előtti időszakban a leendő ACP-országok két csoportra bonthatók: a két legfejletlenebb klaszter tagjai lettek. A Lomé-rendszert követően sincs változás: az ACP-csoportba tartozó országok 81 százaléka a két legfejletlenebb klaszterbe került. Jellemzőjük, hogy alacsony minőségű intézményi háttérrel rendelkeznek. A Loméi Egyezményeket követő időszakban a vizsgálatban szereplő 48 ACP-ország 4 klaszterbe sorolható, és három klaszterben egyértelműen dominálnak (a tagok több mint 60 százaléka ACP-ország). Viszont az összes ACP-ország fele (24) egy csoportba került, melyek mindegyike afrikai fejlődő ország. A másik 50 százalék a maradék három klaszter között nagyjából 1/3-1/3 arányban oszlik meg. Egyértelműen az afrikai ACP-országok teljesítenek a legrosszabbul: a 39 afrikai országból 29 (azaz 74 százalékuk) került a két legfejletlenebb klaszter valamelyikébe az egyezmények utáni időszakban. Összességében az egyéb (az EU-tól távolabb eső, viszont földrajzilag az USA-hoz közelebb elhelyezkedő) régiók – az elemzésbe bevont indikátorok alapján – jobban teljesítettek, viszont közöttük nem lehet különbséget tenni, nem lehet régió szerint meghatározni, hogy mely országok teljesítettek jobban vagy rosszabbul. Ennek ellenére – de a fentiek alapján – egyértelműen vannak jobban és rosszabbban teljesítő országok, és ezeket több, homogén csoportra tudjuk osztani.

Tézis 3: Az Aid for Trade mint a nemzetközi kereskedelemben való aktív részvétel fejlesztését célzó pénzügyi támogatás az EU-s fejlesztési politika pénzügyi és kereskedelempolitikai eszközeit kapcsolja össze. Az AFT-támogatások azokat a területeket fedik le, amelyek korábban a Loméi Egyezmények alacsony

hatékonyságát eredményezték, így az AfT illeszkedik az EU fejlesztési politikájába.

Az ezredforduló óta az EU nemzetközi nyomás hatására kölcsönösségen alapuló kedvezményeket biztosít a fejlődő országok számára, viszont a Loméi Egyezmények kudarca alapján nem bízhatunk abban, hogy ezek sokkal több eredményt fognak elérni. Azonban a *Loméi Egyezmények alacsony hatékonyságához vezető tényezők közül több is kezelhető az Aid for Trade programon keresztül érkező támogatásokkal*: az infrastruktúra, a fizikai és a humán tőke, a pénzügyi szektor fejlesztésére, valamint a beruházások és megtakarítások növelésére az Aid for Trade részterületei (kereskedelemmel összefüggő infrastruktúra, termelési kapacitás fejlesztése, kereskedelempolitika és fejlesztés) biztosítanak pénzügyi támogatást (2. ábra).

2. ábra A Loméi Egyezmények alacsony hatékonyságának okai és az Aid for Trade illeszkedése

Forrás: saját szerkesztés

Az Aid for Trade ilyen mértékű illeszkedése kiemelten fontos a tekintetben, hogy a Gazdasági Partnerségi Megállapodások végrehajtásának eszközeinek tekintik az AfT-támogatásokat (illetve egyelőre még a tárgyalások lezárásának eszköze). Ezek alapján, valamint az EU fejlesztéspolitikai eszközrendszerét áttekintve állíthatjuk, hogy *az Aid for Trade teljes mértékig beilleszthető az Európai Unió fejlesztési tevékenységébe*. Az AfT fontos szerepe megjelenik abban, hogy az EU külön AfT-

stratégiát dolgozott ki és fogadott el 2007-ben, amelyben továbbra is az ACP-országok kiemelt szerepét hangsúlyozzák.

Az AfT fejlesztéspolitikai integrálódása abban is tetten érhető, hogy az Európai Unióból érkező Aid for Trade támogatások kereskedelemre gyakorolt hatásai egyértelműek. A gravitációs modell eredményei szerint *az Aid for Trade keretében nyújtott pénzügyi források pozitívan járulnak hozzá az EU és a fogadó országok kereskedelmének alakulására. Az egyes Aid for Trade-területek azonban eltérő hatással bírnak: egyértelműen a gazdasági (kereskedelmi) infrastruktúra fejlesztésére irányuló támogatásoknak van szignifikáns hatása. Ennek következtében az EU-ból érkező AfT-támogatások kereskedelebővítő hatása a gazdasági infrastruktúra területének fejlesztése révén következik be.* Viszont ez nem kizárólag a fogadó országok számára jelent gazdasági előnyt, hanem a donorok számára is.

Tézis 4: Az ACP-csoporton kívüli országok átlagosan több Aid for Trade-támogatást kapnak az Európai Unióból. Ugyan mind az ACP-, mind a nem ACP-országokban kereskedelebővítő hatása van a gazdasági infrastruktúra fejlesztését célzó Aid for Trade-támogatásoknak, e hatás nagyobb az ACP-blokkon kívüli államokban.

Az ACP-csoporton kívüli országok számára átlagosan több Aid for Trade-támogatást folyósít az Európai Unió, mint az ACP-országokba – annak ellenére, hogy ezen országcsoport mindig is kiemelt figyelemben részesült, és az Aid for Trade stratégia is az ő jelentőségüket hangsúlyozta. A nem ACP-országokban az Aid for Trade és a gazdasági infrastruktúra területére érkező támogatások nagyobb hatással vannak a kereskedelem bővülésére, mint az ACP-országokban. Az ACP-csoporton kívüli országokban a támogatás 1 százalékos növelése 0,079 százalékos kereskedelebővülést eredményez, míg az ACP-országok körében ez 0,043 százalék. Ezek alapján *az ACP-csoporton kívüli országok kedvezőbb helyzetben vannak, mint maguk az ACP-országok.* Ennek oka az ACP-országok segélyek fogadására alkalmatlan, illetve kevésbé hatékony intézményi háttér lehet, illetve az, hogy ezen csoportban sokkal több alacsony jövedelmű ország található, mint a másik blokkban.

A teljes minta alapján végzett vizsgálat eredményei alapján az ACP-országokban a termelő kapacitás fejlesztését célzó támogatásoknak is szignifikáns hatása van az EU és a recipiens országok közötti kereskedelem bővülésére: e támogatások 1 százalékos növelése 0,141 százalékos kereskedelemnövekedést eredményez a partnerországok között. Azonban a modell robusztusságának ellenőrzése során – a kiugró értékek kiszűrésével – ez a terület mind a teljes minta, mind pedig az ACP-országok körében inszignifikánssá vált. Ennek következtében a termelő kapacitás területét illetően óvatosan kell fogalmazni.

Fontos tény az is, hogy a legkevésbé fejlett országok helyzete kedvezőtlen: ha az ország ebbe a csoportba tartozik, akkor az EU-val lényegesen kevesebb kereskedelmet folytat, mint a fejlettebb társai, de még kisebb a kereskedelem volumene, ha ACP-csoporton kívüli fejlődő országról van szó.

Tézis 5: Az Európai Unió fejlesztési céllal használt kereskedelempolitikai eszközei nem tekinthetők eredményesnek az ACP-országok gazdasági fejlődésének előmozdításában, viszont az Aid for Trade hozzájárulhat a hatékonyság javulásához.

A dolgozatban bemutatott vizsgálati módszerek alapján az Európai Unió fejlesztési tevékenysége a kereskedelempolitikai eszközök adta lehetőségekkel nem tekinthető kiemelkedőnek, különösen az afrikai ACP-országok vannak jelentősen lemaradva. A Loméi Egyezmények a tartalmuk alapján meghatározható hatásmechanizmus alapján várt eredményekkel ellentétben nem tekinthetőek eredményesnek: az ACP-, de különösen az afrikai országok sokkal gyengébb gazdasági teljesítménnyel rendelkeznek más olyan fejlődő országokhoz képest, annak ellenére, hogy az EU elsődleges fejlesztési területeinek minősülnek. Az Aid for Trade is a magasabb jövedelmi szintű országoknak kedvez. Ezek alapján a dolgozat végkövetkeztése az, hogy a szabad piacra lépés a kiegészítő beavatkozási területekkel (ipari együttműködés, technológiai fejlesztés, FDI szabad áramlása) együtt sem lehet megoldás a gazdasági fejlődés elérésében az ACP-országok esetében. Az elemzés során – összességében – egyértelműen kiderült az, hogy a fejlettebb intézményi háttérrel rendelkező országok jobb gazdasági teljesítménnyel is rendelkeznek.

Mivel az EU a kereskedelempolitikát a jövőben is fejlesztési tevékenységének eszközeként használja, így nem hagyható figyelmen kívül, hogy a jövőben milyen eredmények várhatóak. Az elmúlt 30 év tapasztalatai kedvezőtlenek, *viszont az Aid for Trade adta lehetőségek kedvezően befolyásolhatják az EU törekvéseit és az ACP-országok fejlődését.*

A kutatás és ezzel a *dolgozat újszerűségét* az Európai Unió fejlesztési politikájának – többváltozós statisztikai elemzésen alapuló – értékelése adja, ahol is a hangsúly a kereskedelempolitikai eszközök hatásainak vizsgálatán van. *Az elemzés újdonsága több területen is tetten érhető.* Egyrészt az EU fejlesztési politikájának elemzése hazai szinten nem tartozik a kedvelt kutatási témák közé, statisztikai vizsgálata pedig – nemzetközi szinten is – még csekélyebb. Másrészt a Loméi Egyezmények lehetséges hatásainak vizsgálata a legtöbb esetben csak a kereskedelmi oldal elemzésén keresztül történt (többnyire leíró statisztika alkalmazásával), a tágabb gazdasági hatások elemzése elmaradt, akárcsak az egyezményeket megelőző és követő időszakok összehasonlítása. Harmadrészt sem a hazai, sem pedig a nemzetközi szakirodalomban nem foglalkoznak azzal, hogy az Aid for Trade mennyiben illeszkedik az Európai Unió fejlesztési politikájába, milyen hatásai lehetnek a partnerek közötti a kereskedelem alakulására, valamint a kedvezményezett csoportok átalakulására. Holott, az Aid for Trade a Gazdasági Partnerségi Megállapodások hatékonyságát hivatott emelni. Következésképpen, sokkal átfogóbb képet kapunk az Európai Unió fejlesztési együttműködéséről és annak eredményességéről. Mindennek megismerése pedig hazánk EU-tagsága miatt és fejlesztéspolitikai kötelezettségvállalásai miatt is kiemelten fontos, hiszen Magyarország is hozzájárul – többek között – az Európai Fejlesztési Alap (EDF) forrásaihoz: hazánkból, a 10. EDF javára összesen 124,8 millió euró támogatás származik a 2008-2013 közötti időszakban.

A TÉZISFÜZET HIVATKOZÁSAI

- Anderson, J. (2001): Gravity with gravitas: a solution to the border buzzle. *NBER Working Paper*, 8079, National Bureau of Economic Research, Cambridge.
- Arts, K. – Dickson, A. (2004): EU development cooperation: from model to symbol? In Arts, K. – Dickson, A. (eds.): *EU development cooperation: from model to symbol?* Manchester University Press, Manchester, 1-16. o.
- Carey, K. – Gupta, S. – Jacoby, U. (2007): *Forging new trade links with Asia. Sub-Saharan Africa*. International Monetary Fund, Washington, D. C.
- Gács J. (2007): A gazdasági globalizáció számokban. A nyitottság alakulása az EU országokban – I. rész. *Közgazdasági Szemle*, 10, 876-902. o.
- Dollar, D. – Kraay, A. (2003): Institutions, trade, and growth. *Journal of Monetary Economics*, 1, 133–162. o.
- Hallaert, J. J. – Munro, L. (2009): Binding constraints to trade expansion: Aid for Trade objectives and diagnostic tools. *OECD Trade Policy Working Paper*, 94, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.
- Hout, W. (1996): Development strategies and economic performance in Third World countries, 1965-1992. *Third World Quarterly*, 4, 603-624. o.
- Huchot-Bourdon, M. – Lipchitz, A. – Rousson, A. (2009): Aid for Trade in developing countries: Complex linkages for real effectiveness. *African Development Review*, 2, 243-290. o.
- Simai M. (2008): *A világgazdaság a XXI. század forgatagában: új trendek és stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- UN (2003): *Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development*. United Nations Department of Public Information, New York.
- UN (2011): *Global Issues*. Letölthető: <http://www.un.org/en/globalissues/index.shtml> (Letöltve: 2011. november 13.)
- UNCTAD (2005): *Trade and Development Report, 2005*. United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva.
- UNCTAD (2008): *Aid for Trade and development: Global and regional perspectives*. United Nations Conference on Trade and Development, New York and Geneva.
- Wagner, D. (2003): Aid and trade – an empirical study. *Journal of Japanese and International Economies*, 2, pp. 153-173.
- Weller, P. – Yi-Chong, X. (2009): The World Bank: an institution with many faces. *Social Alternatives*, 2, 18-22. o.
- WTO (2011): *The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence*. *World Trade Report 2011*. World Trade Organization, Geneva.

A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

A. Könyvek és könyvrészek

- Udvari, B. (2011): The TRIPS Agreement and access to medicines: who are the main losers? In Farkas, B. (ed.): *Studies in international and financial economics*. JATEPress, Szeged, 157-179. o.
- Udvari, B. (2010): Is free market access enough for development? – Lessons of the Lomé Conventions. In Kovács, P. – Szép, K. – Katona, T. (eds.): *Proceedings of the Challenges for analysis of the economy, business, and social progress*. Unidocument Kft., Szeged, 77-96. o.

B. Folyóiratcikkek

- Udvari B. (2011): Az Aid for Trade megjelenése az Európai Unió fejlesztési politikájában. *Fordulat*, 4, 19 o. (megjelenés alatt)
- Udvari B. (2011): Az Aid for Trade program és a legkevésbé fejlett országok: ki a fő kedvezményezett? *Külgazdaság*, 7-8, 33-55. o.
- Gáspár A. – Udvari B. (2011): A Loméi Egyezmények felzárkózásra gyakorolt hatása. *Statisztikai Szemle*, 4, 420-447. o.
- Udvari B. (2011): Regionális különbségek és növekedési pólusok Indiában. *Fejlesztés és Finanszírozás*, 1, 53-61. o.
- Udvari B. (2010): Nemzetközi kereskedelem és gazdasági fejlődés: a Loméi Egyezmények tanulságai. *Külgazdaság*, 5-6, 59-80. o.
- Udvari B. (2010): Aid for Trade. „Régi-új” fejlesztési eszköz az Európai Unióban. *Európai Tükör*, 6, 28-42. o.
- Udvari B. (2010): Mindenki ugyanannyit veszít? – A fejlődő országok és a TRIPS Egyezmény gyógyszer-kereskedelemben vonatkozó szabályai. *Fordulat*, 8, 84-104. o.
- Udvari, B. (2009): World Trade Organisation as a Development Institution? *Development and Finance*, 4, 72-81. o.
- Udvari B. (2008): A Loméi Egyezmények gazdasági hatásai Fekete-Afrikában. *Kül-Világ, a nemzetközi kapcsolatok folyóirata*, 3-4, 39-60. o.

C. Műhelytanulmányok

- Udvari B. (2012): A kelta tigris bukása: okok és következmények. In Farkas B. – Voszka É. – Mező J. (szerk.): *Válság és válságkezelés az Európai Unió kohéziós országaiban*. Műhelytanulmányok, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, 9-24. o. (megjelenés alatt).
- Kószó E. – Udvari B. (2012): Portugália és Spanyolország a globális gazdasági válságban: előzmények és következmények. In Farkas B. – Voszka É. – Mező J. (szerk.): *Válság és*

válságkezelés az Európai Unió kohéziós országaiban. Műhelytanulmányok, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, 44-69. o. (megjelenés alatt)

D. Konferenciakötetek

Udvari, B. (2011): The role of the Aid for Trade in the European Union's development policy. *Virtual proceedings*, European Trade Study Group 2011 Thirteenth Conference, Copenhagen, 23. o. Letölthető: <http://www.etsg.org/ETSG2011/Papers/udvari.pdf>

Udvari B. (2011): Az Európai Unió Aid for Trade támogatások hatásainak gazdasági elemzése. In Andrassy A. (szerk.): „Hitel, Világ, Stádium” Nemzetközi Tudományos Konferencia tanulmánykötete. Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, Sopron. CD-kiadvány, 12 o.

Udvari, B. (2010): Effects of Aid for Trade on trade performance. *Virtual proceedings*, European Trade Study Group 2010 Twelfth Annual Conference, Lausanne, 21 o. Letölthető: <http://www.etsg.org/ETSG2010/papers/udvari.pdf>

Udvari B. (2010): Az Európai Unió fejlesztési politikája az Aid for Trade tükrében. „Gazdaság és Társadalom” Nemzetközi Tudományos Konferencia Tanulmánykötete, Sopron, CD-kiadvány, 13 o.

Udvari, B. (2009): Aid for Trade – How does the WTO try to help the poor? Accepted paper to Regions, Firms and Institutions in the world economy. CD-kiadvány, 17 o. Letölthető: http://akson.sgh.waw.pl/~trusek/rfi/Udvari_conf.pdf

Udvari, B. (2009): Potential economic effects of the Lomé Conventions in Sub-Saharan Africa. In Červinek, P. (ed.): *New Economic Challenges*. Masarykova univerzita, Brno, 362-366. o.

Udvari, B. (2009): Trade as a development tool? – Lessons of the Lomé Conventions in Sub-Saharan Africa. In Lehoczky L. (szerk.): *XXIII. MicroCAD International Scientific Conference*. Section P: Company competitiveness in the 21st century. Miskolci Egyetem Innovációs és Technológia Transzfer Centruma, Miskolc, 251-256. o.

Udvari B. (2006): Ösztönös bizalmatlanság? – Az Egyesült Királyság és az Európai Unió kapcsolata. *Szolnoki Tudományos Közlemények X.* (CD), 10 o.

Udvari B. (2005): A 21. század világgazdasági kihívása: a gyógyszerhiány okainak megszüntetése a fejlődő országokban. *Szolnoki Tudományos Közlemények IX.* (CD), 7 o.

E. Pályamunkák, fontosabb kutatási jelentések kéziratai

Berki, G. – Kádár, L. – Kókuti, A. – Lajkó, D. – Udvari, B. (2012): Interdisciplinary observation of the individual mobility of people living with physical impairment. *Kézirat*, megjelenés alatt.

Udvari B. (2011): Az ingatlanértékesítési és –bérbeadási ellenértéket befolyásoló tényezők elméleti háttere és gyakorlata a nemzetközi szakirodalomban. *Kézirat*, 46 o.

- Udvari B. – Kiss G. D. (2011): Az ázsiai és európai regionális repterek fejlesztési jellemzői és ezek adaptálhatósága. *Kézirat*, 66 o.
- Udvari B. (2009): „*Látványos eredménytelenség*”: a *Loméi Egyezmények hatásainak statisztikai vizsgálata*. SZTE GTK. OTDK 1. helyezett dolgozat.
- Udvari B. (2006): *Ösztönös bizalmatlanság? – Az Egyesült Királyság és az Európai Unió kapcsolata*. Szolnoki Főiskola. GF-OTDK 1. helyezett dolgozat.
- Udvari B. (2005): *A 21. század világgazdasági kihívása: a gyógyszerhiány okainak megszüntetése a fejlődő országokban*. Szolnoki Főiskola. OTDK és GF-OTDK különdíjas dolgozat.